

ЕКОНОМІЧНА ДОСТУПНІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація: Статтю присвячено характеристиці економічної та фізичної доступності основних продуктів харчування для населення України. Здійснено розрахунок основних індикаторів продовольчої безпеки, що характеризують доступність продуктів харчування, та проведено аналіз залежності споживання продуктів харчування від рівня доходів населення.

Аннотация: Статья посвящена характеристике экономической и физической доступности основных продуктов питания для населения Украины. Осуществлен расчет основных индикаторов продовольственной безопасности, которые характеризуют доступность продуктов питания, и проведен анализ зависимости потребления продуктов питания от уровня доходов населения.

Summary: The article is devoted to description of the economic and physical accessibility of basic food for the population of Ukraine. Calculated basic food security indicators that describe the accessibility food and the dependence of food consumption by income.

Постановка проблеми. Питання продовольчої безпеки країни було актуальним у будь-який період часу, але особливої актуальності набуло в останні роки. Тенденції у сфері виробництва та рівень споживання продуктів харчування має неабиякий вплив на рівень добробуту, здоров'я, та тривалість життя населення України. Тому однією з найважливіших проблем, які потребують розв'язання, є забезпечення збалансованого споживання продуктів харчування відповідно до раціональних норм незалежно від їх матеріального становища.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у визначенні рівня споживання основних продуктів харчування та встановленні зв'язку між споживанням та рівнем доходів населення.

Результати. Фізична та економічна доступність життєво важливих продуктів харчування має велике значення для забезпечення продовольчої безпеки і незалежності країни. Фізична доступність продуктів харчування характеризує постійну наявність для всіх соціальних і демографічних груп населення основних харчових продуктів в місцях їх споживання в обсягах, асортименті та відповідної якості, необхідних для забезпечення раціонального харчування. А економічна доступність продуктів харчування – можливість придбання усіма соціальними і демографічними групами населення основних харчових продуктів в обсязі, асортименті та відповідної якості, необхідних для забезпечення раціонального харчування [5].

У відповідності до Постанови КМУ від 5.12.2007 №1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [4] здійснюється розрахунок основних індикаторів продовольчої безпеки, що характеризуються кількісну та якісну характеристику стану фізичної та економічної доступності харчових продуктів для всіх соціальних і демографічних груп населення, рівня та структури їх споживання.

Рівень споживання населенням харчових продуктів визначається як сукупний показник фактичного споживання окремих видів харчових продуктів в розрахунку на особу населення, а також добова калорійність харчового раціону, враховуючи його збалансованість за вмістом білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, макро- та мікроелементів.

Граничний (пороговий) критерій добової калорійності харчового раціону становить 2500 ккал на добу [4], при цьому 55 % добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка калорійності середньодобового споживання продуктів харчування населенням України у розрахунку на одну особу

Джерело: [1, 2]

Як видно з рис. 1, за всі досліджувані роки калорійність раціону населення України була вище граничного рівня 2500 ккал. Слід зауважити, що в США цей показник становить 3900 ккал, в країнах Євросоюзу – 3500 ккал [3].

Найбільше падіння калорійності споживання продуктів харчування відбулось у 2000 році (перевищення від граничного рівня склало 6,44%). Після економічної кризи 2008-2009 рр. калорійність споживання продуктів харчування поступово зменшувалась, хоча в 2011 році відбулось незначне зростання – на 0,6% в порівнянні з 2010 роком.

В цілому в 2011 році населення України споживало продукти харчування, калорійність яких на 18,04% більша за граничний рівень. Однак інша ситуація із структурою споживання, оскільки 55% має належати продуктам тваринного походження. В Україні ця норма не виконується, адже в усі досліджувані роки українці споживали максимум 41% в 1990 році та мінімум 24,44% в 2000 році продуктів харчування тваринного походження. Позитивною тенденцією є те, що починаючи з 2000 року споживання продуктів харчування тваринного походження поступово збільшується.

Зниження відбулось в 2011 році, в якому споживання тваринництва становило лише 32,28% замість рекомендованих 55%.

Структура спожитих продуктів, їх якість та кількість має велике значення, оскільки надмірне чи недостатнє споживання харчових продуктів призводять до дисбалансу обмінних процесів, зниження імунітету та тривалості життя. Однак калорійність щоденного раціону українців здебільшого залежить від їх матеріального становища (рис. 2).

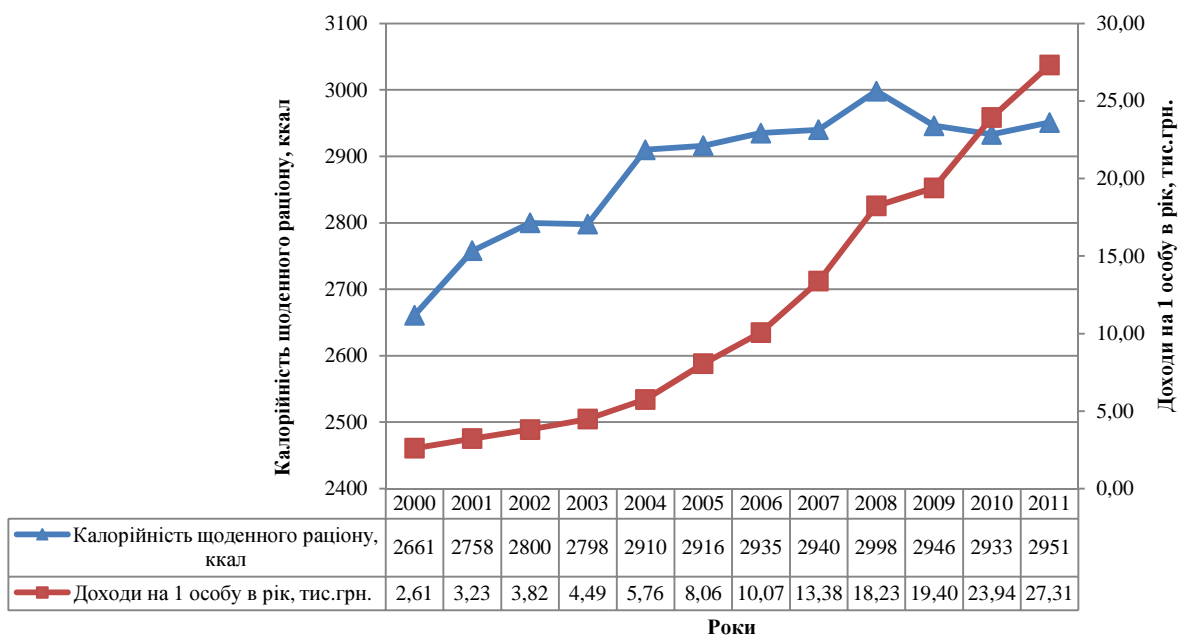

Рис. 2. Залежність калорійності щоденного раціону українців від їх доходів

Джерело: [1]

З рис. 2 відслідковується залежність між калорійністю середньодобового споживання продуктів харчування населенням України та його доходами у розрахунку на одну особу, особливо до 2008 року. Якщо для аналізу розглядати період 2000-2008 рр., то ми отримаємо значення коефіцієнту кореляції – 0,85, що характеризує високу залежність між зазначеними показниками.

Проведене дослідження залежності калорійності щоденного раціону українців від їх реальних доходів (з урахуванням індексу споживчих цін) показало, що залежність виявилась достатньо високою (коефіцієнт кореляції

0,71).

В 2008 році калорійність споживання знизилась, що пов'язано з економічною кризою. Незважаючи на те, що доходи населення значно зросли в 2008 році, купівельна спроможність знизилась (індекс споживчих цін в 2008 році становив 125,2%). Іншою причиною зниження калорійності споживання на фоні зростання доходів вважаємо зміну структури споживання.

Слід зауважити, що зростання калорійності не завжди можна пов'язати із зростанням якості та раціональності харчування, оскільки збільшення калорійності щоденного раціону населення може відбутися за рахунок підвищення споживання дешевших продуктів харчування – хлібу, картоплі, овочів.

Забезпечення раціону людини основними видами продуктів харчування характеризується індикатором достатності [4], який визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка індикатора достатності споживання продуктів харчування

Продукти харчування	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
М'ясо та м'ясо-продукти	0,49	0,41	0,39	0,41	0,43	0,48	0,49	0,53	0,57	0,63	0,62	0,65	0,64
Молоко та молочні продукти	0,64	0,52	0,54	0,59	0,60	0,59	0,59	0,62	0,59	0,56	0,56	0,54	0,54
Яйця	0,59	0,57	0,62	0,72	0,74	0,76	0,82	0,87	0,87	0,90	0,94	1,00	1,07
Хлібні продукти	1,27	1,24	1,28	1,30	1,23	1,24	1,22	1,18	1,15	1,14	1,11	1,10	1,09
Картопля	1,00	1,09	1,13	1,07	1,11	1,14	1,09	1,08	1,05	1,06	1,07	1,04	1,12
Овочі та баштанні продовольчі культури	0,60	0,63	0,65	0,67	0,71	0,72	0,75	0,79	0,74	0,80	0,85	0,89	1,01
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	0,37	0,33	0,29	0,32	0,37	0,38	0,41	0,39	0,47	0,48	0,51	0,53	0,58
Риба та рибні продукти	0,18	0,42	0,55	0,60	0,60	0,62	0,72	0,71	0,77	0,88	0,76	0,73	0,67

Цукор	0,83	0,97	1,04	0,95	0,96	1,01	1,00	1,04	1,05	1,08	1,00	0,98	1,01
Олія	0,63	0,72	0,77	0,82	0,87	1,00	1,04	1,05	1,10	1,15	1,18	1,14	1,05

Джерело: розраховано автором на основі [1, 2]

Табл. 1 характеризує позитивні тенденції майже по всім пунктам щодо споживання продуктів харчування населенням України. Якщо в 1995 році споживання яєць, овочів, цукру та олії було нижче раціональних норм, то в 2011 році ситуація покращилась і споживання населенням зазначених продуктів харчування перевищило раціональні норми споживання. Фактичне споживання м'яса і м'ясопродуктів населенням менше раціональних норм, хоч слід відзначити щорічне зростання індикатора достатності споживання м'яса і м'ясопродуктів – з 0,49 в 1995 році до 0,64 в 2011 році. Споживання молочних продуктів збільшувалось з 2000 року до 2006 (індекс достатності споживання в 2006 році – 0,62), а потім відбулось падіння і в 2011 році індекс достатності знизився до 0,54.

Проаналізуємо залежність споживання окремих продуктів харчування від доходів населення (рис. 3).

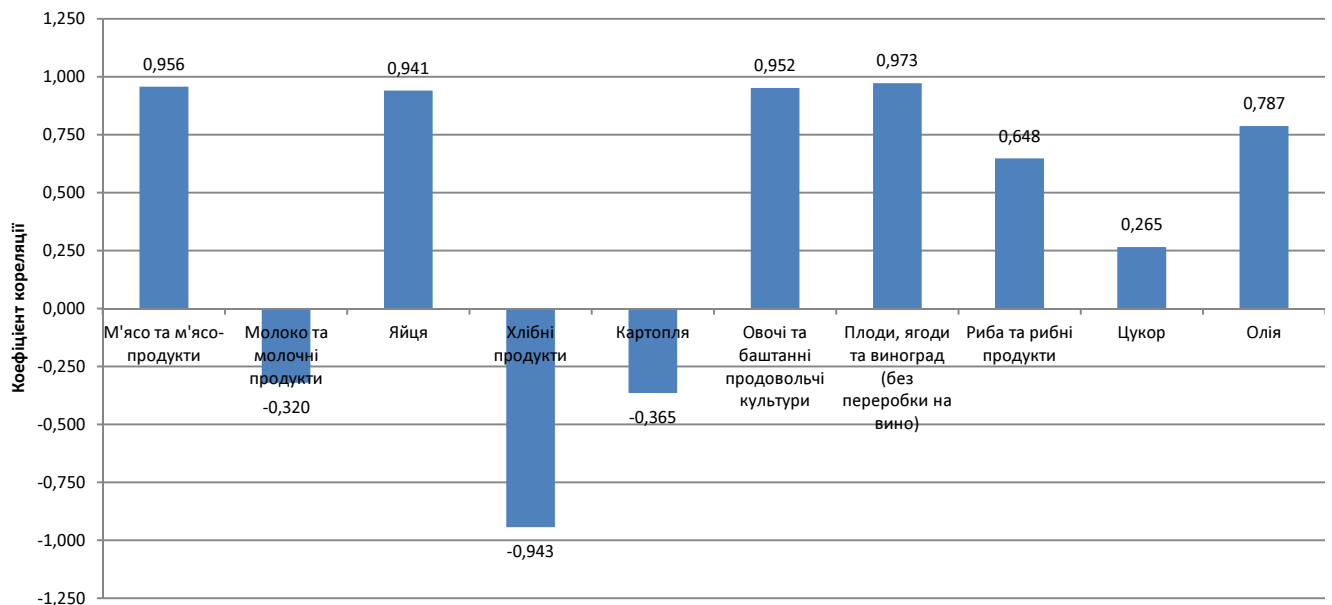

Рис. 3. Кореляційна залежність між рівнем споживання окремих продуктів харчування та рівнем доходів населення України

Джерело: розраховано автором на основі [1, 2]

Встановлено, що найбільш яскравий прямий зв'язок між споживанням продуктів харчування та доходами населення відмічається при споживанні м'яса і м'ясопродуктів, яєць, овочів та баштанних продовольчих культур, плодів і ягід та олії (коефіцієнт кореляції більше 0,75). Таким чином, при зростанні доходів населення буде більше споживати зазначені види продукції.

Високою оберненою залежністю характеризується споживання хлібу та хлібопродуктів (коефіцієнт кореляції має від'ємне значення -0,943). Відповідно, при зростанні доходів населення, споживання хлібних продуктів буде зменшуватись, оскільки населення більшою мірою буде споживати м'ясо, рибу, овочі, фрукти тощо.

Низька кореляційна залежність від доходів відмічається при споживанні молока та молочних продуктів, картоплі та цукру. Таким чином, споживання зазначених продуктів незначно залежить від доходів населення.

Виходячи з отриманих результатів, бачимо, що важливе значення має економічна доступність харчових продуктів, тобто стабільна можливість придбання усіма соціальними і демографічними групами населення основних харчових продуктів в обсязі, асортименті та відповідної якості, необхідних для забезпечення раціонального харчування.

Відповідно до законодавства [4] індикатор економічної доступності продуктів харчування визначається як відсоток витрат населення на харчування на рік в загальній сумі сукупних витрат населення. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень (рис. 4).

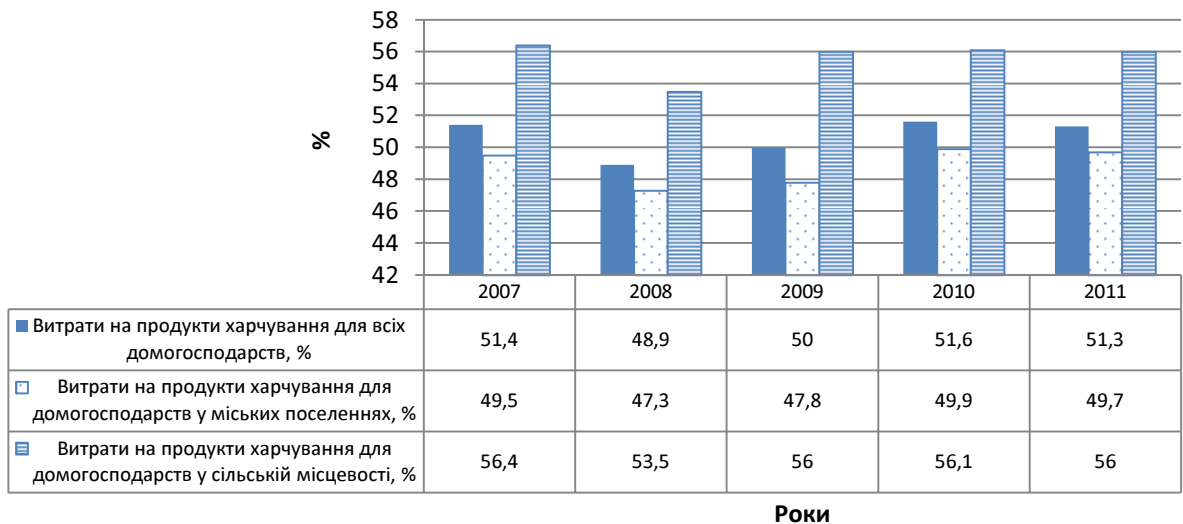

Рис. 4. Частка витрат на продукти харчування домогосподарств України в 2000-2011 рр., %

Джерело: [1]

Слід відмітити, що за досліджуваний період частка витрат на продукти харчування для всіх господарств не перевищувала граничний (пороговий) рівень 60%. Найменша частка витрат на продукти харчування спостерігалась в кризовому 2008 році по всім групам домогосподарств. В 2009-2010 рр. частка витрат на продукти харчування зросла, але в 2011 році відбулось незначне її зменшення.

Найбільша частка витрат на продовольчі товари впродовж досліджуваних років спостерігається у домогосподарств в сільській місцевості. Але пов'язана ця ситуація не з тим, що вони більше витрачаються на продукти харчування, а з тим, що їх доходи і, відповідно, витрати менші за домогосподарства в міських поселеннях (рис. 5).

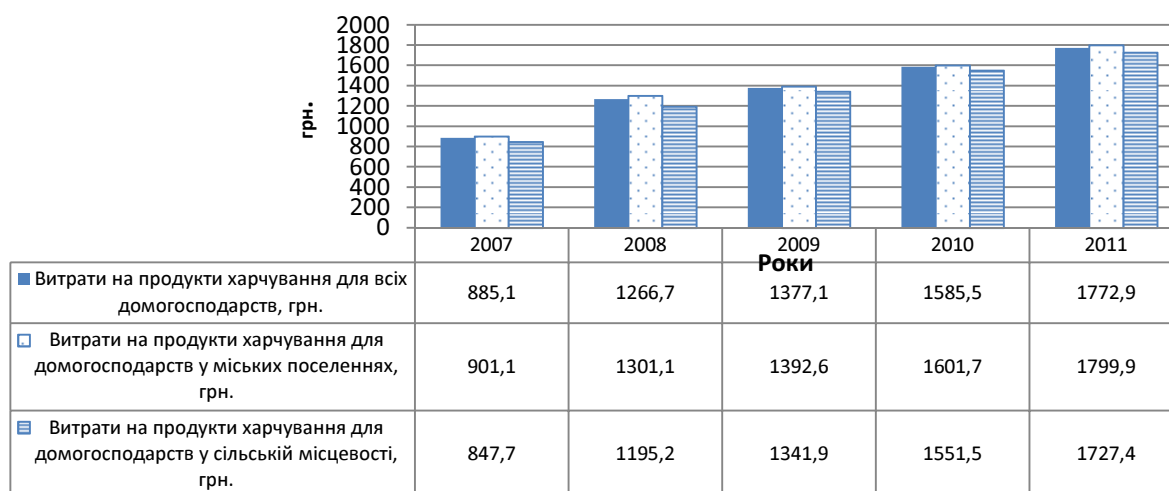

Рис. 5. Витрати на продовольчі товари домогосподарств України в 2000-2011 рр., грн.

Джерело: [1]

Як видно з рис. 5, витрати на продукти харчування домогосподарств у сільській місцевості у вартісному виразі менші за ті ж витрати в міських поселеннях. Відповідно буде відрізнятися і структура споживання. Для встановлення відмінності у харчуванні домогосподарств в міських поселеннях та сільській місцевості було розраховано коефіцієнт співвідношення обсягів споживання окремих продуктів харчування домогосподарствами у міських поселеннях до обсягів споживання продуктів харчування домогосподарствами у сільській місцевості (табл. 2).

Таблиця 2

Коефіцієнт співвідношення обсягів споживання окремих продуктів харчування домогосподарствами у міських та сільських поселеннях

Продукти харчування	2006	2007	2008	2009	2010	2011
М'ясо і м'ясопродукти	1,32	1,34	1,38	1,33	1,31	1,30
Молоко і молочні продукти	0,94	0,95	1,00	0,97	0,96	1,03
Яйця	1,18	1,17	1,17	1,17	1,17	1,11
Риба і рибопродукти	1,18	1,18	1,21	1,12	1,06	1,13
Цукор	0,94	0,91	0,89	0,89	0,88	0,88
Олія та інші рослинні жири	1,06	1,00	1,06	1,06	1,00	1,00
Картопля	0,64	0,65	0,68	0,67	0,64	0,69
Овочі та баштанні	1,02	0,97	1,01	1,02	0,96	0,98

Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	1,94	2,00	1,91	1,91	1,91	1,79
Хліб і хлібні продукти	0,79	0,76	0,75	0,78	0,77	0,79

Джерело: розраховано автором на основі [1]

Найбільша відмінність відмічається при споживанні домогосподарствами фруктів, ягід та винограду. В 2007 році домогосподарства в міських поселеннях споживали вдвічі більше фруктів та ягід, ніж домогосподарства в сільських поселеннях. А в 2011 році – на 79 % більше. Крім того, існує відмінність у споживанні м'яса і м'ясопродуктів. Домогосподарства в міських поселеннях споживають м'яса більше в середньому на 30-38%.

В свою чергу, домогосподарства в сільських поселеннях споживають більше цукру, картоплі, овочів та хлібу, тобто продукцію, яка є більш дешевою та економічно доступнішою.

Таким чином, є певна диференціація у споживання продуктів харчування населенням України, яку також можна відслідкувати за допомогою спеціального індикатора, визначеного постановою № 1379 [4].

Показник диференціації вартості харчування за соціальними групами розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20 відсотків домогосподарств з найменшими доходами (табл. 2)

Таблиця 2

Коефіцієнт диференціації харчування за соціальними групами

Продукти харчування	2007	2008	2009	2010	2011
М'ясо і м'ясопродукти	1,91	2,15	2,09	1,92	1,86
Молоко і молочні продукти	1,60	1,68	1,78	1,71	1,69
Яйця	1,29	1,29	1,29	1,22	1,28
Риба і рибопродукти	1,79	1,87	1,92	1,77	1,69
Цукор	1,33	1,34	1,37	1,36	1,35
Олія та інші рослинні жири	1,20	1,33	1,31	1,19	1,25
Картопля	1,00	1,01	1,07	1,06	1,13
Овочі та баштанні	1,58	1,57	1,69	1,49	1,54
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	2,55	2,57	2,59	2,29	2,29
Хліб і хлібні продукти	1,07	1,09	1,12	1,05	1,08

Джерело: розраховано автором на основі [1]

Аналіз показав, що диференціація споживання продуктів харчування спостерігається в групі фруктів, ягід, горіхів, виноград. Домогосподарства п'ятої квінтільної групи споживають фруктів та ягід в середньому на два з половиною разів більше за домогосподарства першої квінтільної групи. Також велика різниця у споживанні м'яса та м'ясопродуктів (майже в 2 рази), молока і молочних продуктів (на 69% більше в 2011 році), риби і рибопродуктів (на 69% більше в 2011 році), овочів і баштанних (на 54% більше в 2011 році).

При цьому найбільша різниця у споживанні зазначених продуктів спостерігається в кризові 2008-2009 роки.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволив зробити висновки щодо незбалансованості харчування населення України та наявності тісного зв'язку між споживанням продуктів харчування і доходами населення. Крім того, була підтверджена наявність диференціації споживання продуктів харчування у міських та сільських поселеннях та виявлено відмінності у харчуванні між квінтільними групами першого та п'ятого рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України: За редакцією О.Г. Осауленка. – К: ТОВ “Август Трейд”, 2011. – 559 с.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України / За редакцією Ю.М. Остапчука. – К.: 2012. – 54 с.
3. Шевченко О.О. Економічна доступність продовольчого забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/debu/2008-2/doc/2/11.pdf>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п>

5. Постанова Верховної Ради України від 14.06.2011 № 3498-VI «Про прийняття за основу проекту Закону України про продовольчу безпеку України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3498-17>